

Formy řeči:

- * **přímá řeč** – řeč postav, často doprovázená uvozovací větou, označena uvozovkami
- * **nepřímá řeč** – zpráva o něčím výroku, tzn. promluva vypravěče je uvedena hlavní větou, postavy promlouvají vedlejší větou (Myslel, že se už nedočká.)
- * **nevlastní přímá řeč** – promluva postavy je vnímána skrze autora, stejná jako přímá řeč, ale není uvozena uvozovkami, nejčastěji se využívá ve vnitřním monologu (Hordubal se dívá na rozžhavený kousek železa. Něco ti přinesu, Polano, něco do domácnosti.)
- * **polopřímá řeč** – postava promlouvá jakoby z odstupů, projev je uveden vypravěčem, ve 3. osobě, bez uvozovek (Ne, nemusí se bát, nejde služebně, slyšel jen, že má Erzika ... nějaké kožešiny...).

3. Kompozice

Kompozice je způsob uspořádání jazykových a tematických složek do celku.

Prozaický text se skládá z věty, odstavce, kapitoly.

Cyklus = soubor samostatných děl záměrně spojených ve vyšší celek, např. Balzaková Lidská komedie (97 románů a povídek, vystupuje v ní cca 2 500 postav), Páralova černá a bílá pentalogie.

Montáž – celek vzniklý sestavováním částí jiných děl, technika střihu, často kombinace literárních žánrů, např. Čapkův román Válka s mlouky.

V poezii je nejmenším textovým celkem báseň.

Básnická skladba = rozsáhlejší báseň s pevným lyrickoepickým základem.

Básnická sbírka = soubor básní jednoho autora.

Dramatický text se člení na dějství (jednání, akty – začínají a končí pohybem opony, často 3, 5 nebo jednoaktovky), dále na **výstupy** (změna počtu postav na scéně), **obrazy** (změna místa děje, scény).

Schéma dramatického textu:

1. **expozice** – úvod, výchozí situace
2. **kolize** – zápletka, konflikt postav
3. **krize** – vyvrcholení, růst napětí
4. **peripetie** – obrat v ději
5. **katastrofa** – rozuzlení, vyřešení konfliktu (v antice jen tragické, pak i šťastné = happy end).

Z hlediska vnímání času rozlišujeme následující typy **kompozice**:

- **chronologická** – text je uspořádán podle toho, jak se děj ve skutečnosti odehrál (kronika, pohádka, pověst, deník)
- **retrospektivní** (zpětná): vypravování od konce, často v detektivce - začíná smrtí hrdiny, o předchozích událostech se dovídáme dodatečně
- **rámcová** – do hlavního příběhu je vloženo více ucelených příběhů, např. Pohádky tisíce a jedné noci, Boccacciův Dekameron)
- **paralelní** – několik dějových linií probíhá současně, propojují se, např. v historických románech
- **řetězová** – sled samostatných příhod spjatých jednou postavou, např. Jiráskův F. L. Věk
- **„in medias res“** = k jádru věci – autor při vyprávění vtáhne čtenáře přímo doprostřed děje.

Zakončení díla může být **uzavřené** (smrt hrdiny, splněný úkol, sňatek) nebo **otevřené** (hrdinovy osudy nejsou uzavřeny, mohou následovat situace, o kterých autor nepíše). Zvláštním způsobem ukončení je **pointa**, tj. vyvrcholení děje nečekaným způsobem.

Při řazení motivů autoři využívají principy kontrastu, gradace, paralely či opakování.

Kontrast – př. Elška a Bára v Divé Báře – obě postavy lépe vyniknou v protikladném postavení. Bez kontrastu si nelze představit kompozici pohádky, jejímž hlavním tématem je spor dobra a zla. Kontrast dynamických (dějových) a statických (popisných) pasáží je důležitý pro rytmus vyprávění. Kontrastně jsou vystavěny i básně ve střídání přízvučných a nepřízvučných dob v rytmu verše.

Gradace – **stupňují se motivy** od nejslabšího k nejsilnějšímu. V pohádkách - Pták Ohnivák – úkoly se stupňují. Erben – Kytice z pověstí národních - Vodník – dívčí prosby v refrénu se stupňují od slovní prosby přes pláč až k nejponížnější prosbě na kolenou:

Paralela – dva motivy, dvě témata nebo dějové linie stojí vedle sebe, aby se upozornilo na jejich významovou podobnost. Využívá se hlavně v lyrice – lidová píseň:

Nikdy nevyrostla / bez bodláku růže, / ani bez bolesti / láska být nemůže.

Opakování – zdůrazňuje význam určitého motivu, např. Popelka třikrát hází oříšek za sebe a pokaždé v něm najde šaty, aby mohla jít na ples, situace na ples se třikrát opakuje.